

*Наталія КАНТОР,
старший викладач кафедри правознавства, соціології та політології
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич), natali.kantor@gmail.com*

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА»

Стаття присвячена дослідженню поняття «економічна безпека», що передбачає не тільки захищеність національних інтересів, але й готовність та здатність інститутів влади створювати механізми реалізації та захисту національних інтересів, розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності.

Проблематика безпеки традиційно займає статус найвищого пріоритету в державній політиці, поняття економічної безпеки набуває виняткового значення як аргумент прийняття політичних рішень. Основна мета економічної політики полягає у задоволенні багатоманітних інтересів політичних суб'єктів у суспільстві через певні зміни в економічній сфері, а наука про економічну безпеку сприяє формуванню відповідної політики в даній сфері.

Ключові слова: економічна безпека, економічна незалежність, національні інтереси, соціальна безпека.

Лит. 9.

*Natalia KANTOR,
Senior Lecturer of Law, Sociology and Political Science Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych), natali.kantor@gmail.com*

HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS OF RESEARCHING THE DEFINITION «NATIONAL SECURITY»

This article relates to the research of the national security problems. This implies not only the national interests protection, but also an ability of the power institutes to effective leverage different processes concerned with it: national economy development, assuring social and politic stability.

Security issues have traditionally occupied the status of the highest priority in public policy, the concept of economic security becomes very important as an argument of making political desicions. If the main goal of economic policy is satisfying the diverse interests of political subjects in society through the certain changes in the economic field, the science of economic security ensures the formation of economic security.

Value of providing the economic security system, as a component of integral national security system of the state, has a definition of national economic interests. In fact, making effective facilities of their realization and defence depends exactly on it, and development of conception and strategy of providing economic security always based on long-term national economic interests.

Key words: economic security, economic independence, national interests, social security.

Ref. 9.

*Наталія КАНТОР,
старший преподаватель кафедры правоведения, социологии и политологии
Дрогобычского государственного педагогического университета
имени Ивана Франко
(Украина, Дрогобыч), natali.kantor@gmail.com*

ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ ИСЛЕДОВАНИЯ ПОНЯТИЯ «ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ»

Статья посвящена исследованию понятия «экономическая безопасность», что предполагает не только защищенность национальных интересов, но и готовность и способность институтов власти создавать механизмы реализации и защиты национальных интересов, развития отечественной экономики, поддержания социально-политической стабильности.

Проблематика безопасности традиционно занимает статус высшего приоритета в государственной политике, понятие экономической безопасности приобретает исключительное значение в качестве аргумента принятия политических решений. Основная цель экономической политики в удовлетворении многообразных интересов политических субъектов в обществе через определенные изменения в экономической сфере, а наука об экономической безопасности способствует формированию соответствующей политики в данной сфере.

Ключевые слова: экономическая безопасность, экономическая независимость, национальные интересы, социальная безопасность.

Лит. 9.

Постановка проблеми. Глобальні аспекти еволюції людства, масштаби та швидкість змін у світогосподарському просторі, а також революційні перетворення в економіці окремих країн визначають сучасну фазу трансформації економіки України. Зараз у світі все яскравіше проявляється домінанта міжнародного співробітництва, інтеграції господарської діяльності, економічної та соціальної політики. Водночас цим процесам притаманна жорстка (а іноді й жорстока) боротьба за контроль над обмеженими ресурсами. Зважаючи на цей факт, необхідно не тільки подолати залишковий ефект тих руйнівних процесів, що знівечили економіку України, але й забезпечити економічне зростання, що стане підґрунтям для отримання нею гідного місця у світовій системі. Саме на систему економічної безпеки покладаються ці завдання. Проте для формування дієвого механізму забезпечення економічної безпеки необхідно з'ясувати це поняття та найбільш впливові фактори, взаємозв'язок окремих складових цієї категорії, схему координатції усіх ланок, покликаних стояти на сторожі безпеки інтересів різних суб'єктів.

Аналіз дослідження. Проблематиці дослідження розвитку економічної безпеки присвятили свої праці низка як зарубіжних так і вітчизняних вчених, з-поміж яких: В. Андрійчук, О. Бандурка, Б. Балюк, В. Беневоленський, О. Власюк, В. Гець, О. Смельяненко, Я. Жаліло, А. Кортунов, О. Качура, В. Кузьменко, А. Мокій, В. Мунтіян, С. Медведков, Г. Пастернак-Таранушенко, М. Пендюра, Р. Солов, С. Ткач, С. Пирожков, А. Сухоруков, В. Шлемко та інші.

Метою статті є дослідження поняття економічної безпеки (екосестейт), як складового елементу багатофункціональної системи національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Термін «безпека» походить від латинського слова «*securitas*», що перекладається як «без турботи, страху». В Короткому Оксфордському політичному словнику безпеку, інтерпретують як: «1) свободу чи захист від небезпеки чи тривоги; 2) заходи, вжиті для гарантування безпеки країни, особи, цінності» [1, 57].

Історично і логічно проблема економічної безпеки пов'язана із становленням і розвитком державності, усвідомленням нацією своїх економічних інтересів. Ця проблема у різних країнах і в різні періоди поставала більш або менш актуально, однак ніколи не зникала з поля зору громадськості та лідерів держав. У дослідженні проблеми економічної безпеки певний інтерес становить досвід США. Як відомо, становлення і розвиток північноамериканської держави відбувалися у виняткових історичних умовах, сприятли-

вих для досягнення найкращих результатів і в економіці, і в інших сферах. Однак уже на ранніх етапах свого існування федеральна влада США заявила про відстоювання національних інтересів і активний захист американських виробників. Так, перший міністр фінансів США О. Гамільтон у своїй доповіді Конгресу «Про заохочення мануфактур» у 1791 р. закликав провести широкомасштабні заходи щодо державної підтримки молоді американської промисловості в її боротьбі за зовнішні ринки [2, 136].

Економічна безпека є однією із складових складної багатofункціональної системи національної безпеки. Термін «національна безпека» на офіційному рівні вперше прозвучав у 1904 р. у посланні президента США Теодора Рузвельта до Конгресу держави, який оправдовував захоплення зони майбутнього Панамського каналу інтересами «національної безпеки США». Національна безпека, за визначенням Т. Рузвельта, є сукупністю умов, що надійно забезпечують національний суверенітет, захист стратегічних інтересів і повноцінний розвиток суспільства, життя та здоров'я. Широкого поширення у міжнародних відносинах термін «національна безпека» отримав після другої світової війни. Зокрема у 1947 р. конгресом США було прийнято закон «Про національну безпеку». А у 1974 р. наслідки енергетичної кризи спонукали вчених розглядати загрози національній безпеці не лише у площині військової сфери, але й в інших сферах, зокрема економічній.

Так, ситуація, яка склалася на міжнародній арені після Другої світової війни, спонукала вчених різних країн до глибокого вивчення і головне – пошуків шляхів забезпечення міжнародної, національної, а згодом і економічної безпеки [3, 465]. Так, з'явилася нова наука про економічну безпеку, яка отримала назву «екосестейт» (economic security of state) і вважається наймолодшою серед наук про державу [4, 47]. Економічна безпека фактично є фундаментом і матеріальною основою національної безпеки. На теренах нашої держави теоретичне дослідження економічної безпеки відбулося значно пізніше, аніж це сталося на Заході. Лише із набуттям статусу суверенної держави у 1991 році в Україні вченими-економістами розпочалося активне вивчення проблематики економічної безпеки та її складових, яке триває й до сих пір.

На сучасному етапі, що характеризується вченими як епоха глобалізації, питання економічної безпеки ує втратило своєї гостроти, а навпаки, ще більше актуалізувалося. Це зумовлено діалектичною суперечністю, яка проявляється, з одного боку, у стрімкому розвитку процесів лібералізації та інтеграції, що призводять до відкритості та взаємозалежності національних економік, розвитку глобального ринку, в умовах якого політична замкнутість та економічний ізоляціонізм окремих держав не мають змісту; а з іншого – постає проблема самозбереження та розвитку окремих суверенних держав, їх політичного та економічного самоутвердження на міжнародній арені. На початку XXI ст. глобалізація фінансової сфери, що проявляється у розвитку ринку євровалют, системі транснаціональних банків, формуванні розгалуженої мережі офшорів і глобальних комп'ютерних мереж, які забезпечують миттєві переміщення капіталів, створює можливість руйнування навіть стійких економічних систем, зумовлюючи адекватні політичні зміни. Передчуття негативних наслідків глобалізації привело до розробки у багатьох країнах світу концепцій національної безпеки, базовими елементами яких стали економічна та фінансова безпека.

Варто зауважити, що екосестейт виступає базою для будь-яких інших напрямків, проявів та відгалужень безпеки держави, завдяки йому можна передбачати наслідки зовнішніх і внутрішніх діянь з метою зменшення їх можливого негативного впливу на розвиток держави [5, 123].

Забезпечення економічної безпеки входить до складу важливих функцій держави. Проблема економічної безпеки ніколи не існувала сама по собі. Вона є похідною від завдань економічного зростання на кожному етапі розвитку суспільства. Конкретний зміст цієї проблеми змінюється в залежності від внутрішніх та зовнішніх умов, які склалися в даний період. Особливості теперішньої соціально-економічної ситуації в Україні обумовлюють зміст проблеми економічної безпеки.

Сьогодні поняття «національна безпека» міцно входить у життя сучасного суспільства. Оскільки економіка становить одну із важливих сторін життя суспільства, держави та особи, то поняття національної безпеки буде пустим звуком без оцінки життєздатності економіки, її міцності при можливих внутрішніх і зовнішніх загрозах.

Проблеми економічної безпеки особливо актуальні для молодих держав, серед яких знаходиться й Україна. Такі держави, як правило, не володіють значними коштами, інколи діють без достатньо обґрунтованого передбачення, втрачаючи державність через те, що потрапляють у тенета фінансових боргів. Через це вони не можуть проводити незалежну зовнішню та внутрішню політику, яка б відповідала їх власним національним інтересам, стають сателітами, віддають свої ресурси за низькими цінами, які визначають держави-кредитори. Такі дії, як правило, пов'язані зі слабкою економікою молодих держав та з відсутністю відповідної підготовленості їх державного апарату. Тому надзвичайно важливо визначити суть та цілі економічної безпеки, які повинні усвідомити державні управлінці.

Автори монографії «Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення» В. Шлемко та І. Білько, аналізуючи економічну безпеку визначають три важливі складові її внутрішньої структури:

- економічна незалежність, що характеризується можливістю контролю за національними ресурсами, досягнення такого рівня виробництва, ефективності та якості продукції, який би забезпечив її конкурентоспроможність і дозволив на рівних умовах брати участь у світовій торгівлі, коопераційних зв'язках та обміні науково-технічними досягненнями;

- стійкість і стабільність національної економіки, що передбачає міцність і надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих чинників (боротьба з кримінальними структурами в економіці, недопущення великого дисбалансу при розподілі доходів, що здатні викликати соціальну напругу);

- здатність до саморозвитку та прогресу, що особливо важливо у сучасному світі, що динамічно розвивається, тобто спроможність самостійно реалізовувати і захищати національні економічні інтереси, створювати сприятливий клімат для інвестицій та інновацій здійснювати постійну модернізацію виробництва, розвивати інтелектуальний та трудовий потенціал країни [6, 8–9].

Для розуміння сутності економічної безпеки російський економіст В. Сенчагов досліджує її зв'язок із поняттями «розвиток» та «стійкість». Згідно з його твердженням, розвиток – один із компонентів економічної безпеки. Якщо економіка не розвивається, то у неї різко скорочується можливість виживання, спротиву та пристосованості до внутрішніх і зовнішніх загроз. Стійкість і безпека – найважливіші характеристики економіки як єдиної системи. Стійкість економіки відображають сила і надійність її елементів, здатність витримувати внутрішні та зовнішні навантаження. Безпека – це стан об'єкта в системі його зв'язків з точки зору здатності до виживання та розвитку в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз, а також дії непередбачуваних чинників [7, 98].

економічна система, тим життєздатніша економіка, а, значить, і оцінка її безпеки буде вищою. Порушення пропорцій та зв'язків між різними компонентами системи веде до її дестабілізації і виступає сигналом переходу економіки від безпечного стану до небезпечного.

Економічна безпека – це, насамперед:

– спроможність національної економіки забезпечити свій вільний і незалежний розвиток, стабільність громадянського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни за всіляких несприятливих умов і непередбачуваних варіантів розвитку подій;

– здатність держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз [8, 35].

Іншими словами, економічна безпека – це не тільки захищеність національних інтересів, але й готовність та здатність інститутів влади створювати механізми реалізації та захисту національних інтересів, розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності. Як і будь-яке інше поняття, політика економічної безпеки побудована на принципах, що визначають її політичну і правову базу для оцінки зовнішніх і внутрішніх загроз, формування національних інтересів і стратегії.

Суть економічної безпеки реалізується в системі критеріїв та показників. Критерієм економічної безпеки є оцінка стану економіки з точки зору найважливіших процесів, що відображають суть економічної безпеки. Загальна критеріальна оцінка безпеки включає в себе оцінки: ресурсного потенціалу та можливостей його розвитку; рівня ефективності використання ресурсів, капіталів і праці та їх відповідності рівню в розвинутих країнах, а також рівню, при якому загрози внутрішнього та зовнішнього характеру зводяться до мінімуму; конкурентоспроможності економіки; цілісності території та економічного простору; незалежності та можливості протистояння зовнішнім загрозам; соціальної стабільності і умов відвернення та вирішення соціальних конфліктів.

У системі показників-індикаторів економічної безпеки необхідно виділити: рівень і якість життя; темпи інфляції; норму безробіття; економічне зростання; дефіцит бюджету; державний борг; зв'язок із світовою економікою; стан золотовалютних резервів; діяльність тіньової економіки.

У загальному розумінні безпека – це низький рівень загроз, які можуть перешкоджати стійкому функціонуванню певного суб'єкта. Безпека як система корінних, типових властивостей будь-якої країни втілює в собі усі сфери різних галузей життєдіяльності та розвитку людини, суспільства, держави і природи.

Глобалізація соціально-економічних процесів супроводжується, з одного боку, формуванням нових умов і джерел розвитку, а з іншого – несе в собі виклики – технологічні, економічні, соціальні, цивілізаційні. Сучасні фінансово-економічні кризи набувають глобального характеру і можуть мати катастрофічно руйнівні наслідки. Тому економічна безпека розвитку становить ключову складову політики кожної держави і виступає атрибутом як країн-лідерів світової цивілізації, так і країн, що розвиваються.

Подолати численні деформації в структурі економіки, послабити соціальну напруженість і забезпечити перехід до економічного зростання неможливо без запровадження науково обґрунтованих заходів економічної безпеки та проведення цілеспрямованої політики захисту національних інтересів. Зрозуміло, що розробка національної програми забезпечення економічної безпеки повинна враховувати як реалії сьогодення, так і можливі зміни внутрішніх і зовнішніх умов існування країни. Це надасть їй конструктивності та реальності.

Висновки. З огляду на це ми вважаємо, що концептуально напрямки забезпечення економічної безпеки повинні відштовхуватися від сьогоденного стану інтегрованості України до європейської та світової господарських систем в умовах відсутності диверсифікованої системи джерел задоволення потреб у стратегічних сировинних і енергетичних ресурсах, зростання небезпеки соціальної дестабілізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Короткий Оксфордський політичний словник/ [пер з англ.]; за ред. І. Макліна, А. Макмілана. – К. : В-тво Соломії Павличко «Основи», 2005. – 103 с.
2. Юрій С. І. Фінанси / С. І. Юрій, В. М. Федосов // Підручник. – К. : Знання, 2012. – 687 с.
3. Ткач С. М. Інвестиційна безпека як складова системи економічної безпеки / С. М. Ткач, Б. Р. Балюк // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Фінансовий ринок України : стабілізація та євроінтеграція : зб. наук. пр. / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2009. – Вип. 2(76). – С. 465–470.
4. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави. Статистика процесу забезпечення / Г. Пастернак-Таранушенко // Підручник. – К. : «Кондор», 2002. – С. 47.
5. Пендіора М. М. Національна безпека України в контексті сучасних європейських геополітичних трансформацій : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. / М. М. Пендіора. – К., 2005. – 123 с.
6. Шлемко В. Т. Економічна безпека України : сутність і напрямки забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К., 1997. – С. 8–9.
7. Сенчагов В. К. О сущности и основах, стратегии экономической безопасности России / В. К. Сенчагов // Вопросы экономики. – 1995. – № 1. – С. 98–104.
8. Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію (основи державної політики) національно безпеки України». – Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 10. – С. 35–49.
9. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.20013 р. № 964–IV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

REFERENCES

1. Korotkyi Oksfordskiyi politychnyi slovnyk/ [per z anh.]; za red. I. Maklina, A. Makmilana. – K. : V-tvo Solomii Pavlychko «Osnovy», 2005. – 103 s.
2. Iurii S. I. Finansy / S. I. Yurii, V. M. Fedosov // Pidruchnyk. – K. : Znannia, 2012. – 687 s.
3. Tkach S. M. Investytsiina bezpeka yak skladova systemy ekonomichnoi bezpeky / S. M. Tkach, B. R. Baliuk // Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy. Finansovyi rynek Ukrainy : stabilizatsiia ta yevrointehratsiia: zb. nauk. pr. / NAN Ukrainy. In-t rehionalnykh doslidzhen. – Lviv, 2009. – Vyp. 2(76). – S. 465–470.
4. Pasternak-Taranushenko H. Ekonomichna bezpeka derzhavy. Statystyka protsesu zabezpechennia / H. Pasternak-Taranushenko // Pidruchnyk. – K. : «Kondor», 2002. – S. 47.
5. Pendiura M. M. Natsionalna bezpeka Ukrainy v konteksti suchasnykh yevropeiskykh heopolitychnykh transformatsii : dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.01 – teoriia ta istoriia derzhavy i prava; istoriia politychnykh i pravovykh uchen./ M. M. Pendiura. – K., 2005. – 123 s.
6. Shlemko V. T. Ekonomichna bezpeka Ukrainy : sutnist i napriamky zabezpechennia / V. T. Shlemko, I. F. Binko. – K., 1997. – S. 8–9.
7. Senchahov V. K. O sushchnosti y osnovakh, stratehiy ekonomicheskoi bezopasnosti Rossyy / V. K. Senchahov // Voprosy ekonomyy. – 1995. – № 1. – S. 98–104.
8. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro Kontseptsiyu (osnovy derzhavnoi polityky) natsionalno bezpeky Ukrainy». – Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1997. – № 10. – S. 35–49.
9. Zakon Ukrainy «Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy» vid 19.06.20013 r. № 964–IV. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu. – <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

Статтю подано до редакції 28.02.2016 р.